

TÜRKİYE'DE YÜKSEKÖĞRETİME GENEL BİR BAKIŞ

Aybar Ertepinar

Ülkemizde yükseköğretimin geçmiş, gelişmiş ülkelerdeki üniversitelerin başlangıç tarihleri ile karşılaştırıldığında oldukça yenidir. Cumhuriyetimizin kuruluşundan 10 yıl sonra, ülkemizde, gelişmiş batı ülkelerindeki üniversitelere benzer bir anlayışla, yükseköğretim kurumlarını oluşturma çabaları başlatılmıştır. Bu tarihten itibaren yükseköğretim sistemimiz yapısı, nitelikleri ve nicelikleri açısından pek çok aşamadan geçmiştir. Bu aşamalar her zaman ilerlemeler şeklinde olmamış, zaman zaman evrensel tanıma uygun "üniversite" tanımından uzaklaşmış, nicelik için nitelik, kurumlara "çeki-düzen" vermek için özerklik ve üniversiteyi üniversite yapan daha pek çok özellik zarar görmüştür. Yine belirtmek gerekir ki, üniversiteyi yıpratın gelişmeleri sadece ve sadece kurum dışı faktörlere bağlamak, sorunları çözmek için yanlış bir başlangıç noktası oluşturur; yükseköğretim sistemimizi oluşturan tüm iç paydaşların da cesur bir otokritik yapmaları gereklidir.

Bu sunumun konusu yükseköğretimimizin bugünkü durumuna genel bir bakış, sorunların tespiti ve olası çözüm önerileridir. Bugünkü durumu daha iyi anlamak ve değerlendirebilmek için, önce Türkiye'deki yükseköğretimin yaklaşık son 30 yıl içinde yaşadığı gelişmelere kısaca bakmakta yarar vardır. Bu kısa özet, gerek bu süre içinde atılan olumlu/olumsuz adımların ve bunlara bağlı gelişmelerin, gerekse daha önceden var olan ve/veya son 30 yılda ortaya çıkan ve zamanında çözüme kavuşturul(a)mayan ek sorunların tespitinde kolaylık sağlayacaktır. Unutulmaması gereken bir diğer önemli husus da, aynı sürede, gelişmiş ülkelerdeki yükseköğretim sistemlerinin sorunları, bu sorunların çözümleri ve çözüm önerileri ile ülkemizdeki durumun, birlikte ele alınması gereğidir. Bu sempozyumdaki oturumlardan biri gelişmiş ülkelerdeki yükseköğretimde eğitime ayrılmıştır. Her iki oturumun sunumları birlikte ele alındığında, ülkemizde aranan çözümlerle diğer gelişmiş ülkelerde uygulanan/uygulanmasına karar verilen önlemlerin paralellliği açıkça görülecektir. Ancak, üniversite kavramı evrensel de olsa, her ülkenin kendine özgü problemleri kendine has çözümler üretilmesini gerektirir ve bu durum her yeni uygulamada göz önünde bulundurulması gereken bir husustur.

Şubat 2007 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Yükseköğretim Kurulu "**Türkiye'nin Yükseköğretim Stratejisi**"¹ başlıklı bir rapor yayımlamıştır. Bu sunumda yer alan pek çok görüş ve öneri esasen o raporda gündeme getirilmiştir (bkz.:Bölüm 1, s. 43-127). Ayrıca bu raporun yazılmasından günümüze kadar geçen 2,5 yıllık süredeki gelişmeler ve bunlar hakkındaki ek değerlendirmeler de bu sunumda ele alınacaktır.

Aybar Ertepinar
Yükseköğretim Kurulu eski Başkanvekili
E-posta: aybar@metu.edu.tr

1 Türkiye'nin Yükseköğretim Stratejisi, T.C. Yükseköğretim Kurulu yayını, Şubat 2007, ISBN: 978-975-7912-32-3

TÜRKİYE'DE YÜKSEKÖĞRETİMDE SON 30 YILDAKİ ÖNEMLİ GELİŞMELER

Yükseköğretimde 1981-2009 Arası Toplam İstatistik Göstergeler

1981 yılı ve sonrası Türkiye Yükseköğretim sisteminin sayısal olarak çok büyük değişikliklere uğradığı yıllardır. Her ne kadar, yükseköğretim kurumlarının tüm yurda yayılması bu yıldan çok daha önce başladıysa da, büyük sayısal değişiklikler 2547 sayılı yasa ile gelmiştir. Yasanın getirdiği belki de en önemli değişiklik, daha önce üniversite sistemi dışında da var olan lise-üstü eğitimin (akademiler, Milli Eğitim Bakanlığına bağlı eğitim enstitüleri ve 2 yıllık meslek yüksekokulları ve "Yaykur" olarak adlandırılan mektupla eğitim) artık tümüyle bir çatı altında toplanması ve 2547 sayılı yasaya tabi hale getirilmesi olmuştur. Yasanın "katı merkezîyetçiliği" gerek doğrudan ilgililerin gerekse dolaylı ilgililerin gündeminde güncelliğini hep korumuştur. Ancak, tüm yükseköğretim kurumlarının, tek ve ayrıntılarla dolu bir yasa ve yönetmelikler dizisine tabi olmasının getirdiği olumsuzluklar, zaman zaman ve sadece, bu tekdüzelığın dışında çıkma arzusu gösteren yükseköğretim kurumlarınca dile getirilmiş ve bu konu ile doğrudan ilgili kurumların yetkililerinin dahi fikir birliğine ulaşamadıkları görülmüştür.

Tablo1'de 1981-2009 yılları arasındaki yükseköğretim istatistik toplam göstergelerinin bir kısmı verilmiştir. 3 temel gösterge olarak üniversite/lise-üstü öğretim kurumları sayısı, öğretim elemanı ve öğrenci sayıları seçilmiş, ayrıca, seçilen yıllar için öğrenci/öğretim elemanı oranları verilmiştir. Bu oranın örgün lisans ve lisansüstü öğretim gören öğrenciler için hesaplanmasında öğretim elemanı sayısı yerine, öğretim üyesi (profesör, doçent, yardımcı doçent) sayısının kullanımı daha doğru, daha anlamlıdır ve istatistiklerde daha çok bu oran kullanılmaktadır. Yükseköğretim Kurulu 2002-2006 yıllarına ait faaliyet raporlarına (YÖK web sitesinde bulunamamıştır) göre bu oran o yıllarda 29-34 dolaylarındadır. Örneğin, 2004-2005 öğretim yılında toplam örgün lisans+lisansüstü öğrenci sayısı yaklaşık 1,000,000, öğretim üyesi sayısı yaklaşık 32 bin olarak gerçekleşmiş, öğretim üyesi başına düşen örgün lisans+lisansüstü öğrenci sayısı yaklaşık 31 olmuştur (referans 1., Tablo 29, s. 88). ÖSYM'nin 2008-2009 Öğretim Yılı Yükseköğretim İstatistikleri² Kitabına göre, ikinci öğretim dahil lisans ve lisansüstü öğretim gören toplam örgün öğrenci sayısı yaklaşık 1,200,000, öğretim üyesi toplam sayısı ise yaklaşık 39,000'dir. Dolayısıyla 2008-2009 öğretim yılına ait öğrenci/öğretim üyesi oranı da yaklaşık 30 olmuştur.

Tablo 1'de seçilen ara tarihler, üniversite sayılarında büyük artışların yapıldığı yıllardır. 1992 yılında gerçekleştirilene benzer bir genişleme daha sonra, önce 2006 yılında, hemen ardından 2008'de görülmüştür. 2006'da kurulan 15 yeni Devlet, 2008 ve 2009 yıllarında kurulan 46 yeni Devlet+Vakıf üniversiteleri ile toplam üniversite sayısı, 2005 yılı sonunda 78 iken, Ağustos 2009 itibarı ile 139'u bulmuştur. Bir anlamda, günümüz dünyasında kitleselleşen yükseköğretime yönelik adımlar olarak görülebilecek bu sayısal artışlar, nitelikle ilgili endişeleri de önemli derecede artırmıştır. Birçok yükseköğretim kurumunda bu sayısal artışlar, sistemde sağlıklı bir genişleme veya sağlıklı bir başlangıç yapma sonucunu doğurmuştur.

² ÖSYM 2008-2009 Öğretim Yılı Yükseköğretim İstatistikleri Kitabı

Türkiye Yükseköğretim Sisteminin Mevcut Yapısı ve İlgili Sorunlara Kısa Bir Bakış

Bu kısımda yükseköğretimimizin mevcut yapısı ve bu yapı ile ilgili sorunlar ele alınacaktır. Ele alınan sorunlara önem sırasına göre değil, yapının anlatılması için takip edilmesi gereken sıra içerisinde değinilecektir. Türkiye yükseköğretim sisteminin üst kuruluşu **Yükseköğretim Kurulu (YÖK)**dur. Bu Kuruldan beklenen görev Anayasamızın 131'inci Maddesinde tarif edilmiştir:

	1981/2	1982/3 (2547)	1992/93	2005/6	2006/7	2007/8	2008/9
Üniversite sayısı	19 (+diğer lise-üstü)	27 (27+0)	53 (51+2)	78 (53+25)	93 (68+25)	115 ?	139 (94+45)
Öğretim elemanı sayısı	~13 bin (~+9 bin)	~22 bin	~39 bin	~82bin (~32bin Öğ.üyesi)	~90 bin	~99 bin	~98bin (~39 bin öğ.üyesi)
Öğrenci sayısı	~120 bin (+120bin)	~280 bin	~860 bin	~2,2 milyon	~2,3 milyon	~2,4 milyon	~2,9 Milyon
Öğrenci/öğretim elemanı	11	13	22	27	26	24	30

Tablo 1. Türkiye yükseköğretiminde 1981-2009 yılları arası toplam veriler^{3,4}

Not 1: Üniversite sayılarındaki parantez içindeki rakamlar, 1982 sonrası için Vakıf Üniversitelerini göstermektedir. Ekim 1981 yılına ait üniversite dışı veriler, akademi, eğitim enstitüsü, meslek yüksekokulu ve YAYKUR'a ait toplam rakamlardır. 1981 sonrası için "üniversite" kelimesi jenerik olarak, yüksek teknoloji enstitülerini de içerecek şekilde kullanılmıştır.

Not 2: Öğretim elemanları profesör, doçent, 1981 öncesi Dr. asistan ve asistan, 1981 sonrası yardımcı doçent ve araştırma görevlisi, öğretim görevlisi, okutman ve uzmanı kapsamakta olup, yasaya göre araştırma görevlileri ve uzmanlar ders vermekle görevlendirilemezler.

Not 3: 1981 sonrası öğrenci sayıları, 4 yıllık örgün(2. Öğretim dahil). 2 yıllık örgün ve açık öğretimin tümünü.

Not 4: 139 üniversiteye ek olarak, sadece 2 yıllık meslek eğitim veren **4 vakıf meslek yüksekokulu** vardır, öğretim elemanı ve öğrenci sayılarına bu kurumlardakiler dahildir.

"Yükseköğretim üst kuruluşları

MADDE 131. – Yükseköğretim kurumlarının **öğretimini planlamak, düzenlemek, yönetmek, denetlemek**, yükseköğretim kurumlarındaki **eğitim-öğretim ve bilimsel araştırma faaliyetlerini yönlendirmek**, bu kurumların kanunda belirtilen amaç ve ilkeler doğrultusunda kurulmasını, geliştirilmesini ve **üniversitelere tahsis edilen kaynakların etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak ve öğretim elemanlarının yetiştirilmesi için planlama yapmak** maksadı ile Yükseköğretim Kurulu kurulur.

³ 2009 rakamları için Yükseköğretim Kurulu web sitesi, www.yok.gov.tr ve referans 2 verileri kullanılmıştır.

⁴ 2007 yılı öncesi rakamlar TÜİK Yıllık İstatistik Göstergeler, ISBN 1300-0535 nolu kitaptan alınmıştır.

(Değişik: 7.5.2004-5170/8 md.) Yükseköğretim Kurulu, üniversiteler ve Bakanlar Kurulunca seçilen ve sayıları, nitelikleri, seçilme usulleri kanunla belirlenen adaylar arasından rektörlük ve öğretim üyeliğinde başarılı hizmet yapmış profesörlere öncelik vermek sureti ile Cumhurbaşkanınca atanan üyeler ve Cumhurbaşkanınca doğrudan doğruya seçilen üyelerden kurulur.

Kurulun teşkilatı, görev, yetki, sorumluluğu ve çalışma esasları kanunla düzenlenir. Kurulun 21 üyesinin 7'si Cumhurbaşkanınca doğrudan, 7'si hükümetin önerisi, 7'si ise Üniversitelerarası Kurul'un önerisi ile yine Cumhurbaşkanı tarafından atanır. Üyelerin görev süreleri 4 yıldır ve yenilenebilir. Yükseköğretim Kurulunun Başkanı ve iki Başkan Vekili ve 21 kişilik Genel Kurul tarafından belirlenen diğer 6 üye tam zamanlı görev yaparlar, eski kurumları ile ilişkileri kesilir ve Yürütme Kurulunu oluştururlar; ücretli veya ücretsiz başka bir işte çalışamazlar. Genel Kurul, 2547 sayılı Yasanın belirlediği kararlar dışındakilerle kısıtlı olmak üzere, uygun gördüğü karar alma yetkilerini Yürütme Kuruluna devredebilir.

Anayasanın 131 inci Maddesi Yükseköğretim Kuruluna “Yükseköğretim kurumlarının öğretimini planlamak, düzenlemek, yönetmek, denetlemek” görevini vermekle, 2547 Sayılı Yükseköğretim Yasası çerçevesinde, bu Kurulu yükseköğretimde en yetkili ve sorumlu üst kurul olarak belirlemiştir.

YÖK'ün, kendisine verilen dört görevden ilki olan *planlama* görevini, şimdiye kadar, stratejik bir plan çerçevesinde yerine getirebildiği söylenemez. Yükseköğretimin Türkiye’de nasıl bir yolda yürüyeceğini, hemen hemen her zaman, yükseköğretime olan talebin mevcut sistemin taşıyabileceğinden fazla oluşu ve siyasi iradenin bu talebi karşılayabilmek için aldığı kararlar tespit etmiştir. YÖK'ün bu görevini yerine getirebilmesi için, yükseköğretim sisteminin uzun vadeli bir stratejik plan çerçevesinde geliştirilmesi yaklaşımının siyasi irade tarafından benimsenmesi, bir stratejik planın ortaya konması ve titizlikle uygulanması gerekmektedir.

Anayasanın Yükseköğretim Kuruluna verdiği diğer 3 temel görev, yükseköğretimi *düzenlemek, yönetmek ve denetlemektir*. Türkiye yükseköğretim sistemi, tüm bu görevlerin merkezi olarak yerine getirilebilmesi için çok büyümüş, dolayısıyla, tüm yükseköğretim kurumlarını kapsamak üzere alınan kararların bir kısmı, sistemin tekdüzelige kilitlendiği şikâyetlerine sebep olmuştur. Sistemin tekdüzelik tehlikesinden uzak kalabilmesi için, eğer varsa bu yasal engeller kaldırılmalıdır. Yasal engel yoksa YÖK, çıkardığı yönetmelikler vasıtası ile yükseköğretimi düzenleme görevini yerine getirirken çeşitliliği engellemeyecek önlemler almalıdır. Ayrıca, yükseköğretim kurumlarının performanslarını ölçecek ve kalite güvencesini sağlayacak bağımsız birimlerin oluşturulması ve akademik yeterlilikler konusunda ulusal bir çerçevenin sonuçlandırılması ve uygulanması da Kurulun denetim görevlerini hafifletecektir.

Özetle, yükseköğretim sisteminin, bir üst kurul veya zaman zaman bu konuda geliştirilen öneriler arasında yer alan-salt yükseköğretimden sorumlu ve bu konuda yetişmiş uzman personeli istihdam edebilen bir yükseköğretim bakanlığı olmadan, ülke için anlamlı bir şekilde varlığını sürdürebilmesi mümkün değildir. Üst Kurulun, olası bir yükseköğretim bakanlığına göre avantajı, kararlarını siyasilerin maruz kalabildiği kamuoyu baskısından uzak, başka bir etki altında kalmaksızın, objektif olarak alabilme olasılığıdır. Yükseköğretim sisteminin günümüzdeki hacmi ve önümüzdeki birkaç yıl içerisinde işlevsel hale gelmeleri bekle-

nen yükseköğretimle ilgili diğer ulusal kuruluşların üstleneceği görevler dikkate alınarak, Yükseköğretim Kurulunun görevlerinin yeniden tarif edilmesi gerçekçi ve akılcı bir yaklaşım olacaktır.

Üniversitelerarası Kurul, kendisine 2547 sayılı Yasa ile verilen sayılı sorumluluk ve yetki dışında, YÖK'e danışma kurulu niteliğini taşır. Kurul, tüm üniversitelerin rektörleri ve senatolarınca seçilen birer üyeden oluşur. Ağustos 2009 itibarı ile Kurulun üye sayısı 278'e erişmiştir. Kurul, büyüklüğü nedeni ile, rutin dışı konularda bir katkıda bulunabilme şansına sahip değildir. Bu Kurulun İhtisas Komisyonları önemli görevleri özveri ile yerine getirmekte, ancak 278 üyeli ve sık toplanması mümkün olmayan bir kurulda bu İhtisas Komisyonlarının çalışmaları dahi yeterince tartışılmamakta, Kurul adeta rutin kararların alınabilmesi için toplanması gereken bir kurul olarak çalışmakta, adeta ülkenin her yöresinden gelen katılımcıların zaman kaybına, ve hatta gereksiz yolluk ve ağırlama masraflarına neden olmaktadır. Belirlenecek objektif bir yöntem ile, geleneklerini oluşturmuş, deneyimli üniversitelerle, gelişmekte olan üniversiteler ve yeni kurulan üniversitelerin temsilcilerinin oluşturduğu yeni bir kurulun mevcut Kurulun yerini almasında yarar vardır.

Yargıtay, Danıştay, Sayıştay ile Genel Kurmay ve Milli Eğitim Bakanlığı temsilcilerinin de bulunduğu 10 kişilik **Yükseköğretim Denetleme Kurulu** ise 2547 sayılı Yasanın 9'uncu Maddesi ile kendisine verilen;

- Yükseköğretim kurumlarında, **eğitim - öğretim ve diğer faaliyetlerin bu Kanunda belirtilen amaca ve ana ilkelere uygunluğunu** Yükseköğretim Kurulunca hazırlanacak esaslara göre ve onun adına **denetleme** görevini,
- Yükseköğretim Kurulu Başkanı tarafından bu Kanunun 53'üncü maddesine göre istenen soruşturmaları,
- Yükseköğretim Kurulu tarafından bu Kanuna göre verilecek diğer görevleri yapar.

Bu Maddeden de açıkça görüldüğü gibi, gerek kompozisyonu, gerekse kendisine Yasa ile verilen görev itibarı ile Denetleme Kurulu yükseköğretim kurumlarının performansını ve kalitesini denetleyen bir kurul değildir.

Üniversitelerimizin, gelişmiş ülkelerin önde gelen üniversiteleri ile rekabet edebilecek bir yapıya kavuşmaları için önde gelen koşullar özerklikleri ve akademik özgürlükleridir. Akademik özgürlük, Anayasamızın 130'uncu Maddesinin 3'üncü Paragrafında tarif edilmiştir:

“Üniversiteler ile öğretim üyeleri ve yardımcıları serbestçe her türlü bilimsel araştırma ve yayında bulunabilirler. Ancak, bu yetki, Devletin varlığı ve bağımsızlığı ve milletin ve ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği aleyhinde faaliyette bulunma serbestliği vermez.”

Üniversite özerkliğinin iki temel ayağı idari ve mali özerkliktir. İdari özerkliğin büyük ölçüde bulunmadığı Devlet üniversitelerinde bu eksiklik de -rektör atamaları gibi- yükseköğretimle ilgili gündemin ön sıralarında yer almaktadır. Ancak günümüze kadar hiçbir siyasi otoritenin, üniversitelere, personel harcamaları dahil olmak üzere **“mali özerklik”** sağlamak çalışmalarına girememesi, iç paydaşların gündeminde aynı önem derecesi ile yer almamaktadır. Mali özerkliğin var olmadığı bir sistemde stratejik bir plan yapmak, yapılsa dahi bu plan

çerçevesinde yol almak, görev yürütebilmek mümkün değildir. Günümüz üniversitelerinde artık 19'uncu yüzyılın yönetim modeline dönmek tabii ki gerçekçi değildir. Bununla beraber, mali özerklik ve "hesap verebilme" (accountability)nin birlikte uygulanması, kurumların evrensel platformda saygın bir konuma gelebilmeleri ve bu yerlerini koruyabilmeleri için bir zorunluluktur.

Sayıları 94'ü Devlet, 45'i Vakıf üniversitesi olmak üzere Ağustos 2009 itibarı ile 139'a erişen üniversitelerin teşkilat şemaları(rektör, senato, üniversite yönetim kurulu, rektör yardımcıları, dekan, fakülte kurulu, fakülte yönetim kurulu, dekan yardımcıları, enstitü,...,bölüm,...) genelde aynı olmakla birlikte, akademik yöneticilerinin göreve getirilme şekilleri farklıdır. Devlet üniversitelerinde rektör adaylarının belirlenme ve atanma süreci, öğretim üyelerinin 6 rektör adayını belirlemek için oy vermesi ile başlayan ve Cumhurbaşkanının ataması ile sonuçlanan bir önerim/atama sürecidir. Vakıf üniversitelerinde rektör üniversite mütevelli heyeti tarafından belirlenip YÖK'e sunulmaktadır.

Büyük yetkilerle donatılmış bir rektörün, bu yetkilerini isabetli kullanacak ve üniversiteyi ileriye taşıyabilecek bir vizyona ve yeterli birikime sahip olması zorunludur. Devlet üniversitelerinde rektörün belirlenme şekli, 2547 sayılı Yasanın yürürlüğe girdiği tarihten sonra 1992'de bir kez değişikliğe uğramış ve YÖK'ün belirlediği 3 aday arasından Cumhurbaşkanınca atanması yerine, bir önceki paragrafta da değinildiği gibi, öğretim üyelerinin de sürece dahil olduğu yeni bir önerim/atama modeline geçilmiş, ancak bu konudaki tartışmalar bir önceki göreve getirilme şekline göre hız kesmemiştir ve gündemdeki yerinin korumaktadır. Doğrudan seçimle belirlenme, doğrudan atanma veya karma bir modelle göreve getirilmenin tümünün de artı ve eksileri vardır ve bu tartışma yükseköğretim sisteminin gündeminde bir süre daha yer alacaktır. Bu konuya daha önyargısız yaklaşarak, gündemin ilk sıralarında yer almasının önlenmesi, yükseköğretim kurumlarının performanslarının ölçülebilmesi, kalite güvencesi ve akreditasyon konularında uluslararası standartlara uygun ulusal önlemlerin alınması ve uygulamaya konulabilmesi, akademik yeterlilikler ve mesleki yeterlilikler konusunda uluslararası platformda da kabul gören ulusal çerçevelerin sonuçlandırılması ve uygulamaya geçilmesi ile mümkün olabilecek, böylece, daha ziyade, yöneticinin, başında bulunduğu kurumu hangi noktalara taşıyabileceği/taşıyabildiği ön plana çıkacaktır. Benzer şekilde, üniversitenin karar alma yetkisine sahip en yüksek kurulu olan üniversite yönetim kurulunun üyeleri de kurulda kendi görüşlerini seslendirebilecek birikim ve donanıma sahip olmalı, kurul üyelerinin görüşlerinin de katkılarıyla zenginleştirdiği toplantıdan üniversitenin geleceği için en doğru ve objektif kararlar çıkabilmelidir. Bu paragrafta savunulan fikirler, üniversitenin tüm kademelerindeki akademik yöneticiler ve kurullar için de aynen geçerlidir.

Öğretim elemanları, öğrenciler, nitelikler ve niceliklerle ilgili değerlendirmeler

- Öğrenci adayları ve üniversite öğrencileri

Öğrenciler ve öğretim elemanları bir üniversitenin asli unsurlarıdır. Akademik yöneticileri, bir vizyon çerçevesinde, üniversiteyi, ürünleri ile saygın bir noktaya taşımayı amaçlayan bir grup olarak görmek mümkündür. Ürün ise, yetiştirilen insan gücü -mezun edilecek öğrenciler- ve öğretim üyeleri tarafından yapılan saygın bilimsel yayınlar, alınan patentler ve topluma yönelik hizmetlerdir.

Ülkemizde yükseköğretim çağındaki nüfustaki artışın duracağı ve bu rakamın 2010-2025 yılları arasında 5,5-5,1 milyon arasında değişeceği tahmin edilmektedir. Türkiye’de yükseköğretim çağı nüfusunun okullaşma oranının, gelişmiş ülkelerdeki oranı (~65%) yakalaması gibi bir stratejik hedef seçilirse, hedef yakalandığında yükseköğretim gören öğrenci sayısı 3-3,5 milyon dolaylarında olacaktır. 2009 yılı ÖSYM verilerine göre mevcut öğrenci sayısı 2,9 milyona ulaşmıştır (Tablo 1). Bu öğrencilerin yaklaşık 1.150.000’i açık öğretime kayıtlıdır, 660 bini önlisans, 145 bini lisansüstü öğrencisidir. 4 yıllık örgün eğitim gören lisans öğrencisi sayısı 840 bin, ikinci öğretimde lisans eğitimi alan öğrenci sayısı 200 bindir.

Artan talep, artırılan kontenjanlar ve yeni açılan ve bünyesinde henüz yeterli öğretim üyesi bulunmamasına rağmen öğrencisi olan üniversiteler açılması, öğrenci/öğretim üyesi oranlarının arzu edilen düzeylere indirilebilmesine engel olmaktadır. Bunun yanında, öğrenci/öğretim üyesi oranları, gerek üniversitenin bulunduğu ile gerekse bölümlerine göre büyük değişiklikler göstermektedir. Tablo 2’de, öğrenci/öğretim üyesi Türkiye ortalaması ile Türkiye ortalamasına göre çok altlarda seyreden bazı üniversitelerdeki oranlar üniversite ismi belirtilmeden verilmiştir. Veriler, ÖSYM’nin 2008-2009 öğretim yılına ait istatistikler kitabından (referans 2) alınmıştır. Oranlar, o üniversitedeki fakülteler(lisans), 4 yıllık yüksekokullar (YO4) ve meslek yüksekokulları (MYO) için ayrı ayrı verilmiştir. Oranlar hesaplanırken tüm öğretim elemanları sayısı alınmamıştır, çünkü bu gruptaki araştırma görevlileri ve uzmanlar Yasaya göre ders verme yetkisine sahip değillerdir. Profesör, doçent ve yardımcı doçentlerden oluşan öğretim üyeleri yanında ders verme yetkisinde sahip olan diğer öğretim elemanları, öğretim görevlileri ve okutmanlardır. Ancak, öğretim görevlileri ve okutmanların büyük bir çoğunluğunu yabancı diller, Türk dili ve meslek yüksekokullarında görevlidir ve 4 yıllık lisans eğitiminin esas öğretim kadrosunu doktoralı öğretim elemanları teşkil etmektedir. Öğrenci sayılarına açık öğretim öğrencileri dahil edilmemiş, ikinci öğretim öğrencileri dahil edilmiştir. Tablo 2, öğretim üyesi toplam sayısının az olmasının yanı sıra, dağılımının daha bozuk olduğunu göstermektedir. Tablo 2’ye daha fazla örnekler eklemek mümkündür. Hatta üniversite, fakülte veya yüksekokul oranlarının makul olduğu üniversitelerde bölüm bazında yapılan çalışmalar, bu üniversitelerde de ciddi öğretim üyesi eksikliği olan bölümler olduğunu göstermiştir. Buna ek olarak, öğretim üyeliğinin saygın ve cazip bir meslek olmaktan uzaklaşması, yeterli sayıda istenen niteliklere sahip yetişmiş insan gücünün sisteme eklenememesi, küçük yerleşim merkezlerinde öğretim üyesi ve öğrencileri çekecek sosyal ve kültürel bir yaşamın büyük şehirlere göre az olması, barınma ve beslenme gibi zorunlu ihtiyaçları karşılamakta çekilebilecek zorluklar da bu eksiklerin giderilmesini zorlaştırmaktadır. Son iki yılda üniversiteye giriş kontenjanlarının artırılmasına rağmen, Devlet üniversitesinin 4 yıllık programlarında dahi boşluklar olması ise, arz ve talep arasındaki nitelik uyumsuzluğunun bir göstergesidir. Genç nüfus işsizliğinin yükseldiği ülkemizde, lise mezunları, üniversiteden mezun olduktan sonra iş bulmakta zorlanmayacakları bir diploma sahibi olmak için gerek alan gerekse üniversite seçiminde artık daha titiz davranmaları gerektiğinin bilincindedir.

Üniversite	Öğrenci sayısı(1)	Öğretim üyesi sayısı(2)* (Profesör+Doçent+Yrd. Doçent)	(2)/(1)
Türkiye Ortalaması			
Fakülteler+lisansüstü	~1195 bin	~37 800	~32
YO4	~75 000	~1 526	~49
Tüm örgün	~1740 bin	~39 000	~45**
Üniversite 1	6 889	123(23+37+61)	~56
Fakülte	5 883	118(22+36+61)	~49
YO4	1 006	5(1+1+3)	~201
MYO	3 668	1	3 668
Üniversite 2	327	3	109
Fakülte	271	3(0+0+3)	~90
YO4	156	0	∞
MYO	1 172	0(+14 diğer)	~84
Üniversite 3	1992	13	153
Fakülte	1491	8	186
YO4	501	5(1+1+3)	100
MYO	937	0(+7 diğer)	134
Üniversite 4	840	3	280
Fakülte	840	3(0+0+3)	280
YO4	-	-	-
MYO	-	-	-

Tablo 2. Öğrenci/öğretim üyesi ve öğrenci/öğretim elemanı oranları
(2008-2009 öğretim yılı-açık öğretim hariç)

(öğrenci ve öğretim üyesi sayıları 2 nolu referanstan alınmıştır.)

*Başka birimlerden gelenler sayılara dahil edilmiştir.

**Öğretim üyelerinin sadece küçük bir kısmının MYO'larda görev aldığı dikkate alınmamıştır. Gerçekte bu oran çok daha yüksektir.

Üniversite öğrencisi adayları olan lise öğrencilerinin en büyük sorunu değişik ortaöğretim kurumları arasındaki büyük performans farkıdır; bu oran 2003 yılında %70 olarak ölçülmüştür⁵ (bknz. referans 1,s. 71 ve Ek 10, s.249). Bu büyük sapma, fırsat eşitliği açısından üniversite öğrencisi adayları için en büyük adaletsizliği yaratmaktadır. Giriş sınavları hakkında ise, 2007 yılında, YÖK Başkanlığı tarafından kurulan komisyonca kaleme alınan **"Türkiye'nin Yükseköğretim Stratejisi"** başlıklı raporda (referans 1) aşağıdaki sonuçlara varılmıştır:

"Üniversiteye giriş sınavı, öğrencileri, yeterliliklerini göz önüne almadan, sadece aralarındaki sıraya bakarak yükseköğretim kurumlarına yerleştirebilmektedir. Seçme sınavını kazananların yetersizlikleri büyük ölçüde göz ardı edilmektedir. Yükseköğretim de ortaöğretimin başarısızlıkları ile baş başa bırakılmaktadır." (s.73)

"Giriş sınavları ile daha önce bir yükseköğretim kurumuna yerleştirilen ya da bir yükseköğretim programını bitirenlerin yeniden yerleştirilme oranı 15,7'dir. Bu oran, üniversiteye giriş sınavı sisteminin yol açtığı kapasite zıyanının bir diğer göstergesi olarak yorumlanabilir." (s.79)

⁵ PISA 2003Projesi Ulusal Ön Rapor, MEB 2004 Andrew Vorkink, Türkiye Eğitim Sektörü Konferansı, 17 Mart 2006, Ankara

Aynı raporda bu saptamanın bir diğer nedeni olarak dersane sektörünün genişlemesi gösterilmiş, sayfa 83'de **“özel dershaneler, ortaöğretimin açıklarını kapatacak bir işlev görmek için yola çıkarken, ortaöğretimin kalitesini daha da düşüren etkiler yaratmakta, kendine olan gereksinmeyi güçlendirmektedir”...**“**günümüz koşullarında öğretmenler ve okul yöneticileri dershaneye ihtiyaç bırakmayacak bir öğretim verme iddiasını taşıyamamaktadırlar.”** tespitleri yapılmıştır.

Bu raporda bu konudaki diğer satırbaşı bulgular şöyle sıralanmıştır:

“Aday çoğu zaman kendi ilgi ve yeteneklerini gözardı ederek, aldığı puana göre, gelecekte belki de hiç ilgi duymayacağı bir meslek alanına yerleşebilmektedir.” (s. 80)

“...Bu nedenle, sistem, kendini ifade etmede zorlanan, sorun çözme becerisi yeterince gelişmemiş, sosyal etkinlik deneyimi olmayan, toplumdan kopuk, ortaöğretimin temel amaçları ile yoğrulmamış bir lise mezunu profilinin yetişmesine yol açmaktadır.”(s. 82)

Yükseköğretim Kurulu tarafından, 2010-2011 öğretim yılında yürürlüğe girmesi planlanan yeni giriş sınavında iki radikal değişiklik yapılmıştır. Bunlardan sınavla ilgili değişikliğin olumlu bir katkı yapacağı ancak yeterli olmayacağı, katsayı ile ilgili ikinci değişikliğin ise rasyonel bir mantığa oturmadığı, ortaöğretimdeki farklı alanlardan gelip sınava girenler arasında ortaöğretim müfredatının katkısını göz ardı edici olduğu düşünülmektedir. Esasen referans 1 sayfa 156'da da **“Üniversiteye geçişte yeni sınav ve yerleştirme önerisi”** başlığı altında önerilen nolu referansta da dile getirildiği gibi, giriş ve yerleştirme sınavında değişiklikler sistemin yetersizliklerini gidermekte yeterli değildir. Giriş ve yerleştirme sınav(lar)ında değişiklik bir “önlemler dizisi” sinin bir parçasını oluşturur. Bu yönde atılan adımlardan bir diğeri ise kontenjan artırımındır. Ancak kontenjan artırımı, altyapı ve öğretim üyesi yetiştirmeye ayrılan paranın da aynı oranda artırılması ve sonuçlarının alınmasını takiben yapılmalıdır. Bu sorun çok ciddi bir gerçek olarak halen karşımızda durmaktadır.

Üniversite öğrencilerinin, kayıtlı oldukları programdan ve program kalitesinden bağımsız olan ortak sorunları vardır. Bu sorunlar, üniversitenin yeni bir yaşam tarzı oluşu ve bu tarza hızla ayak uydurmakta çekilen zorluklar, ailelerinden ayrı bir hayata ilk kez başlayacak olanların yaşadığı zorluklar, mali darboğazlar, barınma ve beslenme ile ilgili zorluklar olarak sıralanabilir. Bunların yanında, öğrencilerin öğrenci konseyleri yolu ile seslerini karar mekanizmalarına demokratik haklarını kullanarak duyurmakta çekingen veya ilgisiz olmaları, öğrencilerin kendileri ile ilgili konularda kurullarda oy kullanabilecek temsilcilerini bulundurmalarına yasal olarak henüz imkân olmamasıdır. Üniversite öğrencilerinin aldıkları eğitim ile ilgili sorunlar daha ileri kısımlarda ele alınacaktır.

- Öğretim elemanları

Öğretim elemanları arasında ders verme yetkisini taşıyanlar, öğretim üyeleri olarak gruplanan profesör, doçent ve yardımcı doçent ile diğer öğretim elemanları grubunda yer alan öğretim görevlileri ve okutmanlardır. Yasaya göre, öğretim görevlileri akademik bir unvan taşımamalarına rağmen alanında tecrübesi ile temayüz etmiş kişiler arasından tam zamanlı veya kısmi statüde görevlendirilebilirler ve

genellikle yabancı dil hazırlık sınıfı, Türkçe ve İnkılâp Tarihi dersleri veren birimlerde ve meslek yüksekokullarında görev alırlar. Ancak, pratikte, bu görevlendirme, çoğu zaman ihtiyaç nedeni ile hiç tecrübesi bulunmayan, yüksek lisansını yeni bitirmiş kişilerin de istihdamı için de kullanılmaktadır. Böyle bir uygulama, atanan kişinin statüsünü ve maddi durumunu bir miktar iyileştirmekte, ancak akademik ilerlemeler yapmasına engel olmaktadır. Araştırma görevlileri ise, çoğunlukla lisansüstü öğrenci statülerini sürdürürken aynı zamanda üniversiteye yarı zamanlı hizmet veren elemanlardır.

Üniversitelerimizin başarısı öğretim üyelerinin ve mezunlarının başarıları ile ölçülür. İyi yetişmiş öğretim üyelerinin öğretim-araştırma kadrolarına kazandırılabilmesi ve kuruma bağlanmalarının sağlanması, onlar için hazırlanabilen ortamın iyilik derecesi ile orantılıdır. Üniversitelerin, artan üniversite sayısı ve kontenjanlar karşısında iyi performans göstermeleri daha da güçleşmiştir. Bu konuda iddialarını sürdürülebilmek veya iddialı bir konuma gelebilmek için, öğretim üyesi kadrolarına genç ve iyi yetişmiş elemanları çekebilmelidirler. Bunun için öncelikle böyle yetişmiş bir insan gücünün ülkemizde var olması gerekir.

İller	Profesör		Doçent		Yrd. Doçent		Diğer Öğr. Elem.		Toplam	
	1*	2*	1	2	1	2	1	2	1	2
Ankara	2866	3234	984	1271	1494	1868	6621	6530	11965	12903
İstanbul	2628	3449	1121	1261	1769	2960	6884	7357	12402	15027
İzmir	1177	1186	489	523	1061	836	3913	2820	6640	5365
Toplam	6671	7869	2594	3055	4324	5664	17418	16707	31007	33295
Fark	+1198		+461		+1340		-711		+2288	
Diğer İller	4496	5611	2908	4101	11182	12611	32402	42305	50989	64628
Fark	+1115		+1193		+1429		+9903		+13639	
Genel Toplam	11168-13480		5502- 7156		15506- 18275		49820- 59012		81966 97923	
Fark	+2312		+1654		+2769		+9192		+15957	

Tablo 3. Devlet Üniversitelerindeki Öğretim Elemanlarının 3 Büyük Şehir ve Diğer İllere Göre Dağılımı

*Not: **1** 2005-06, **2** 2008-09 öğretim yılını göstermektedir.

2005-2006 öğretim yılını kapsayan ve 1 nolu referansta yayımlanan istatistiklerle (referans 1, s. 95, Tablo 35), 2008-2009 öğretim yılını kapsayan ve ÖSYM tarafından yayımlanan 2 nolu referans verilerinden (referans 3,2008-2009 öğretim yılı illere göre öğrenci öğretim elemanları sayıları verileri, s.18-29) çıkarılan sonuçlara göre öğretim üyelerinin 3 büyük şehir (Ankara, İstanbul, İzmir) ve diğer şehirlere dağılımı Tablo 3'de verilmiştir. Bu tablo öğretim üyelerinin 3 büyük şehirle diğer illere dağılımındaki eğilimin değişmediğini, öğretim üyelerinin yaklaşık %42 sinin yine 3 büyük şehirde bulunduğunu göstermektedir. 2005-2006 öğretim yılında öğrencilerin de %39'u 3 büyük şehirde öğrenim görüyordu. Bu oran (açık öğretim hariç) 2008-2009 öğretim yılında %33'e düşmüştür. 3 büyük il dışındaki illerde öğrenci sayılarının artmasına rağmen aynı oranda artış öğretim üyesi kadrosuna yansımamıştır. Diğer taraftan, öğretim görevlileri, okutmanlar, uzmanlar ve araştırma görevlilerini kapsayan "diğer öğretim elemanları" 3 büyük şehir toplamında 3 yılda düşüş gösterirken, diğer illerde %30 artmıştır. Bu tablo, öğretim kalitesinin güvencesi açısından dikkatle değerlendirilmesi gereken bir husustur.

Daha önce de belirtildiği gibi, öğretim üyelerinin zamanlarının bir kısmını da kendilerinin yenilemek için değerlendirmeleri gerekir ve bir öğretim üyesinin haftada 8-9 saat ve iki dersten fazla ders vermesi, onun araştırma ve kendini yenileme faaliyetlerini sekteye uğratır. Ancak, öğrenci öğretim üyesi oranının büyük oluşu ve ek ders vermenin mali avantajları öğretim üyelerinin ders yükünü zorunlu veya istekli olarak artırmaktadır. Öğretim üyelerimizin çoğunluğu en az bir yabancı dile tam hakim değillerdir. Diğer bir husus da yurt dışı deneyimlerinin eksikliğidir. Küçük ölçekli çalışmaların bu saptamasından yola çıkarak yapılacak bir projeksiyon, öğretim üyelerinin yaklaşık yarısının yabancı dil ve yurt dışı deneyimlerinin eksik olduğu tahminine götürmektedir. Yeni öğretim elemanı atamaları ile unvan yükseltilmesi ve atamalarda titizlikle uyulması gereken bir husus, sadakat yerine liyakatin esas alınması, ihtiyaç ne kadar büyük olursa olsun, yeterlilikten ödün verilmemesidir. Bu tür hataların kurumlar üzerinde kalıcı bir etkileri vardır.

Türkiye’de yükseköğretim kurumlarının iç/dış değerlendirmeye tabi tutulması göreceli olarak oldukça yenidir. 1990 yıllarda Yükseköğretim Kurulu tarafından başlatılan bir pilot çalışmada, bir fakülte böyle bir çalışmayı kategorik olarak reddetmişti. Aynı tarihlerde ise ODTÜ Mühendislik Fakültesinin 3 bölümü, Amerika Birleşik Devletlerinin mühendislik ve teknoloji alanlarındaki en saygın akreditasyon kurumu olan ABET’e (Accreditation Board for Engineering and Technology) değerlendirtip, ABD’de akredite edilen benzer programlarla eşdeğer olup olmadığı konusunda kendilerini incelemeye aldırıyorlardı. Bunu, ODTU Mühendislik Fakültesinin diğer bölümleri, Boğaziçi, İstanbul Teknik ve Bilkent Üniversiteleri takip etti ve günümüze kadar 42 bölüm bu süreçten başarı ile geçerek akredite oldu. Sosyal Bilimler dallarında benzer arayışlar başladı. Ancak, henüz kalite değerlendirme, kalite güvencesi ve/veya akreditasyonla ilgili ulusal herhangi bir kuruluş henüz ortada yokken Mühendislik Fakültelerinin Dekanları kendi alanları için böyle bir mekanizmayı işletme çalışmalarına başladılar (MÜDEK: Mühendislik Değerlendirme Kurulu).

Hemen hemen aynı zamanlarda Türkiye Bologna sürecine katılma kararı aldı. Sistem açısından sürece uyum oldukça kolay oldu, çünkü tüm üniversiteler (Tıp ve Hukuk Fakülteleri hariç) zaten 2547 sayılı Yasa ile bu sisteme geçmişlerdi. Bologna sürecinin diğer eylem maddeleri ise ulusal düzeyde eksikliği duyulan birkaç konuyu gündeme taşıdı.

Takip eden kısımda Bologna süreci ve bu çerçevede ülkemizde kaydedilen aşamalar dile getirilecektir.

BOLOGNA SÜRECİ NEDİR, NE DEĞİLDİR

Merkezi Starsbourg’da olan Avrupa Konseyi, Avrupa Kültür Konvansiyonuna 1949 yılında imza atan ülkeler tarafından kurulmuş olup, Sovyetler Birliğinin ve Yugoslavya’nın dağılması ile oluşan Avrupanın yeni siyasi coğrafyası ile katılımcı ülke sayısı 47’ye ulaşmıştır. Türkiye Konseye 1950’de üye olmuştur.

Bologna süreci tek bir **Avrupa Yükseköğretim Alanı (AYA)** oluşturmak üzere, 1999 yılında 29 Avrupa Konseyi üyesi ülkenin yükseköğretimden sorumlu bakanlarının veya yetkililerinin imzaladığı **Bologna Deklarasyonu** ile başlattığı bir süreçtir. Bologna süreci Avrupa Birliğinin bir süreci değildir. Halen üye sayısı

46'dır. Bologna deklarasyonu hükümetler arası bir anlaşma değildir. Bologna süreci birlik içinde farklılığa büyük değer vermekte, tek tip bir Avrupa Üniversitesi yaratmaya çalışmamaktadır. Amacı, sürece üye ülkeler arasında dolaşım kolaylığı sağlayacak enstrümanların tüm ülkelerce sağlanmasıdır.

Bologna sürecinde 2 yılda bir düzenlenen bakanlar düzeyindeki toplantılarda önemli raporlar onaylanmış, bir sonraki 2 yılda üye ülkelerden beklenen gelişmeler sıralanmıştır. Ancak, bu önerilerin hiçbirine uymak zorunlu tutulmamıştır. Ancak, Avrupa Yükseköğretim Alanının saygın bir ortağı olma arzusu, bu sürecin aktif bir parçası olmak için yeterli bir sebep teşkil etmektedir. Buna rağmen çok sayıda ülke belirli konularda henüz bir gelişme gösterememiştir. Ülkemizin de bazı eylem maddelerindeki önerileri benimsemesi oldukça zor görülmektedir.

Sürecin ilk adımları, 1998 yılında İngiltere, Almanya, Fransa ve İtalya tarafından Sorbonne bildirgesi ile atılmıştır. Sorbonne sürecini başlatan düşünceler ise, 20. Yüzyılda liderliğin Amerika Birleşik Devletlerine geçmesi ve 20. Yüzyılın sonlarına doğru Avrupa'nın "**dünyanın en rekabetçi bilgi tabanlı ekonomisi**" olmak için harekete geçmesidir. Doğal olarak, böyle bir iddianın ana kaynağı, bireylerin bilgi ve öğrenim düzeylerini en üste taşımakla görevli olan üniversitelerdir ve bu iddiayı gerçekleştirmek için Avrupa ülkeleri üniversitelerinin bir reform sürecine tabi tutulması gerçeğini görmüş ve harekete geçmişlerdir. Türkiye 2001 yılından bu yana Bologna süreci üyesidir ve katılımını takiben sürecin aktif bir üyesi olmuştur. Bologna süreci 2000-2010 yılları arasında yapılacak ortak çalışmalarla bir AYA bölgesi oluşturmayı hedeflemiştir. Bu hedefin temel amacı 2010 yılında, birbirleri ile karşılaştırılabilen, birbirleri ile uyumlu, öğretim üyesi, yükseköğretim öğrencisi ve meslek sahiplerinin dolaşımını kolaylaştıracak, yüksek kalitede, geniş ve ileri bilgi tabanlı bir üniversite sistemi ile barış ve hoşgörünün hakim olduğu bir Avrupa oluşturmaktır. Süreç yükseköğretimin lisans ve lisansüstü dereceleri (yüksek lisans ve doktora) ilgili başlıklarını kapsamakta olup, meslek yüksekokulları veya üniversite niteliği taşımayan diğer yükseköğretim kurumlarının oluşturduğu birlik (EURASHE-European Association of Institutions in Higher Education) toplantılara söz hakkı ile ancak oy hakkı bulunmaksızın katılmıştır. Bologna sürecinden sorumlu ülke yetkilileri başlangıçta 6 temel eylem başlığı, bunu takiben 2001'de ek olarak 3 eylem başlığı belirlemiştirlerdir. Bunlar:

1. Üniversitelerin lisans ve lisansüstü olmak üzere iki aşamalı bir yapı oluşturması,
2. Avrupa Kredi Transfer Sisteminin (ECTS) benimsenmesi ve sömestr sistemine geçilmesi,
3. Akademik hareketliliğin sağlanması, engelleyici unsurların kaldırması için ilgili bakanlıklara nezdinde girişimde bulunulmasının benimsenmesi,
4. Akademik derecelerin okunup anlaşılabilmesi ve karşılaştırılabilmesi için eğitimin içeriğini özetleyen bir diploma ekinin (diploma supplement) o ülkenin anadili yanında, Avrupa Birliğinin en yaygın 3 dili olan İngilizce, Almanca veya Fransızca dillerinden birinde otomatik (öğrencinin talebi beklenmeksizin) ve ücretsiz olarak diploma ile birlikte verilmesi,
5. Programlara Avrupa ile ilgili konular konması,
6. Yükseköğretimde kalite güvencesini sağlamak, bunun için Avrupa Birliği ile işbirliği yapmak,

7. Yaşam boyu öğrenimin geliştirilmesi; değişik öğrenme süreçleri ile kendilerini eğitenlerin, öğrendiklerini kanıtlama yolu ile daha üst akademik programlara kayıt haklarına erişebilmeleri,
8. Öğrencilerin AYA sürecini etkin katılımının sağlanması,
9. AYA'nın diğer ülke öğrencileri için de çekici hale getirilmesi.

Sempozyumun bu ve bir başka oturumunda önemli yer işgal edecek olan akademik değerlendirme ve kalite güvencesi, 2003'de Berlin'de yapılan bakanlar düzeyindeki toplantıda öncelikli iki konudan biri olarak vurgulanmıştır. Bu konuyu özellikle ele almak üzere BFUG (ülke temsilcilerinden oluşan Bologna İzleme Grubu); raporla ilgili çalışmaları yapmak ve BFUG'a sunmak üzere ENQA (Avrupa Kalite Güvencesi Ağı), EUA (Avrupa Üniversiteler Birliği) ESIB(Avrupa Öğrenciler Birliği) ve EURASHE görevlendirilmiştir. 2005 yılında Bergen (Norveç)'de yapılan toplantıda, daha önce BFUG'da olduğu gibi, "Kalite Güvencesi Rehberi ve Standartları" kabul edilmiş, ancak "Kalite Güvencesi Ajansları" önerisi üzerinde anlaşmaya varılamamış ve yeni önerilerin göz önüne alınması ve yeni raporun bir sonraki toplantıda incelenmesine karar verilmiştir. 2007 yılında Londra'daki toplantıda ise ulusal düzeyde kurulup ulusal düzeyde kabul edilen kalite güvencesi ajanslarının AYA çapında kabul göreceği bir statüye kavuşması için bir Avrupa yetkilendirme merkezinin oluşturulması raporu müzakereye açılmıştır.

AYA'nın kabul ettiği ilkelere çerçevesinde kurulacak olan ajansların bağımsız olması, kalite güvencesi sürecinde iç ve dış değerlendirme unsurlarının bulunması, uluslararası katılım ve paydaş katılımı olması ve sonuçların yayımlanması benimsenmiştir.

KALİTE GÜVENCESİ ÇALIŞMALARI

Daha önce de belirtildiği gibi, üniversitemizin bu konuda sınırlı da olsa deneyimleri vardı. Bologna sürecinin ülkemizde yürütülmesinden sorumlu olan Yükseköğretim Kurulu Başkanlığına ve Bologna süreci ve AYA Kalite Güvencesi Rehberi ve Standartları çerçevesinde öncelikle, 20 Eylül 2005'te "**Yükseköğretim Kurumlarında Akademik Değerlendirme ve Kalite Geliştirme Yönetmeliği**" YÖK tarafından kabul edilmiş ve aynı yıl Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu yönetmelikle, Yükseköğretim kurumlarının **eğitim, öğretim ve araştırma** faaliyetleri ile **idari** hizmetlerinin değerlendirilmesi, kalitelerinin geliştirilmesi, bağımsız "**dış değerlendirme**" süreciyle kalite düzeylerinin onaylanması ve tanınması konusundaki çalışmalara ilişkin esaslar düzenlenmiştir.⁶ Bu yönetmelik uyarınca, Üniversitelerarası Kurul tarafından, ulusal düzeyde "**Yükseköğretimde Akademik Değerlendirme ve Kalite Geliştirme Komisyonu (YÖDEK)**", kurumlar düzeyinde ise, her üniversitede bir "**Akademik Değerlendirme ve Kalite Geliştirme Kurulları (ADEK)**" kurulmuştur. YÖDEK, Mayıs 2006'da, ENQA tarafından geliştirilen ve BFUG tarafından benimsenen "Kalite Güvencesi Rehberi ve Standartları" çerçevesinde Türkiye Yükseköğretim sistemi için "**Yükseköğretim Kurumlarında Akademik Değerlendirme ve Kalite Geliştirme Rehberi**"ni hazırlamıştır. Tablo 4'de bu rehberden aynen

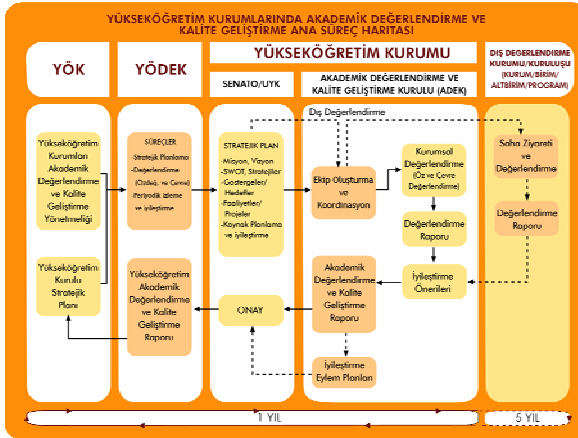
⁶ Bu konu ile ilgili çalışmalar **Sakarya Üniversitesi Rektörü Profesör Dr. Mehmet Durman** Başkanlığında YÖK tarafından yürütülmüştür, çalışmalar kanunlaşma aşamasındadır.

alınan “ana süreç haritası” verilmiştir. Kurumsal bazda, sürecin ilk aşamasını kurumun stratejik planlama süreci oluşturmaktadır. Bunu takiben, sırası ile ADEK’in iç değerlendirme raporunu hazırlaması, dış değerlendirme kuruluşlarının değerlendirme raporunu saha ziyaretinden sonra tamamlayarak ADEK’e göndermeleri, ADEK’in iyileştirme gereken konular için eylem planlarını hazırlayıp senato ve üniversite yönetim kurulunun onayına göndermeleri gerekmektedir. İç değerlendirmelerde öğrenci katılımı, dış değerlendirmelerde öğrenci katılımı ve uluslararası katılım beklenmektedir. Kalite güvencesi konusunda pilot çalışmaları başlatmak amacıyla, üniversiteler bu ulusal plan çerçevesindeki ilk stratejik planlarını Ekim 2006’da bitirmiş, kendi iç değerlendirmelerini tamamlayarak YÖDEK’e göndermişlerdir. Bu konudaki yapısal çalışmaların tamamlanabilmesi ve uygulama sürecin başlatılması için gerekli yasal düzenlemelerin tamamlanması beklenmektedir.

Bologna sürecinde, her iki yılda bir hazırlanan ve o iki yıllık süreçte, BFUG tarafından bakanlar düzeyindeki toplantı kararları göz önüne alınarak belirlenen konularda kaydedilmesi beklenen ilerlemelerin değerlendirme raporları hazırlanmaktadır (“*stocaking reports*”)⁸. Kalite güvencesi, 2005, 2007 ve 2009 yıllarında hazırlanan raporların tümünde, bu konudaki ulusal ilerlemelerin değerlendirildiği bir eylem maddesi olmuştur. Değerlendirmeler, konunun, ilgili ülkede mutlak bazda hangi durumda olduğunu değil, o 2 yılsonunda gelinmesi beklenen noktaya ne kadar yaklaşıldığının bir ölçüsüdür. 2005 yılında, kalite güvencesi çalışmalarını değerlendirmede ölçüt olarak,

- Ulusal kalite ajansları,
- Kullanılan ulusal ölçütler,
- Öğrenci katılımı,
- Uluslararası katılım

seçilmiş, Türkiye’de bu konuda 2003–2005 arasındaki ilerleme tümünden “orta”

Tablo 4. Kalite Güvencesi Ana Süreç Haritası*

* “Yükseköğretim Kurumlarında Akademik Değerlendirme ve Kalite Geliştirme Rehberi”nden (Referans 7) aynen alınmıştır.

⁷ “Yükseköğretim Kurumlarında Akademik Değerlendirme ve Kalite Geliştirme Rehberi”nden aynen alınmıştır.

⁸ <http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/documents/>

Olarak değerlendirilmiştir. 2005-2007 yılları arasındaki 2 yılda yapılan ilerlemenin:

- Kalite güvencesi için rehberi ve standartlarının ulusal bazda yürürlüğe konulması,
- Dış değerlendirmedeki gelişmeler,
- Öğrencinin sürece katılım düzeyi
- Sürece uluslararası katılım düzeyi

ile ölçülmesi kararlaştırılmıştır. Türkiye'nin bu konularda 2005-2007 yılları arasında gösterdiği performans, sırasıyla, "çok iyi, iyi, iyi, orta" olarak değerlendirilmiştir. Son envanter 2009 yılında alınmış, dış değerlendirme, öğrenci katılımı ve uluslararası katılımın ölçü olarak kullanıldığı bu raporda Türkiye'nin 2007-2009 yılları arası performansı, sırasıyla, "iyi, çok iyi ve orta" olarak değerlendirilmiştir.

YÜKSEKÖĞRETİMDE YETERLİLİKLER⁹

Bologna süreci çerçevesinde ele alınan bir diğer önemli konu ise kalite güvencesinin ayrılmaz bir parçası olan, her düzeydeki yükseköğretimde ve her programda beklenen "akademik yeterlilikler" ve bunların edinilebilmesi için gerekli içeriktir. 2005'de Bergen'de bakanlar düzeyinde yapılan toplantıda AYA için yeterlilikler çerçevesi benimsenmiş, bakanlar 2007'ye kadar ülkelerinin ulusal yeterlilik çalışmalarını başlatmak ve 2010 yılına kadar çalışmalarını önemli ölçüde tamamlamak yönünde niyet belirtilmişlerdir. Bu konuda ülkemizde gelinen son durum (Ağustos 2009 itibarı ile), <http://bologna.yok.gov.tr/index.php> sayfasındaki **"Türkiye Yükseköğretim Ulusal Yeterlilikler Çerçevesi (TYUYÇ)" ile ilgili Genel Kurul Kararı** ve **"Türkiye Yükseköğretim Ulusal Yeterlilikler Çerçevesi (TYUYÇ) Raporu"**ndan takip edilebilir¹⁰. Raporun 2 inci sayfasında benimsenen takvim aşağıda aynen verilmiştir:

- Süreci başlatmak için karar alınması Nisan 2006
- Çalışma takviminin oluşturulması 2006
- Sürecin organizasyonu 2006 – 2008
- Çerçevenin tasarımı Kasım 2008
- Paydaşlardan görüş alınması Ocak 2009
- Çerçevenin onaylanması Mayıs 2009
- İdari organizasyon Haziran 2009
- Çerçevenin yükseköğretim programları düzeyinde uygulanması
 - Pilot Uygulama Aralık 2010
 - Tüm Kurumlarda Uygulama Aralık 2012

⁹ Bu konuda çalışmalara, 2006 yılında YÖK Başkanlığınca oluşturulan ve başkanlığını Muğla Üniversitesi Rektörü Prof Dr. Şener Oktik'in yaptığı bir komisyonca başlatılmış, 2008 yılında yine YÖK tarafından kurulan ve Başkanlığını Sakarya Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Mehmet Durman'ın yaptığı komisyonca devam edilmiştir. Çalışmalarda, Bologna uzmanlar grubunun süreçleri ülke sathında tanıtmaları ve yol gösterici olmaları katkı sağlamıştır. Bu kısımda bu komisyonlarca yapılan çalışmalardan da yararlanılmıştır.

¹⁰ <http://bologna.yok.gov.tr/index.php>, Türkiye Yükseköğretim Ulusal Yeterlilikler Çerçevesi (TYUYÇ) Raporu.

- Yeterliliklerin TYUYÇ'ne dahil edilmesi 2010 - 2015
- Çerçevenin Avrupa Yeterlilik Çerçeveleri ile uyumluluğunun belgelendirilmesi 2010 – 2012
- TYUYÇ Web sitesinin oluşturulması ve yayımlanması 2009

Sürecin başlatıldığı Nisan 2006 tarihini takiben, komisyon öncelikle düzeyleri (ön lisans, lisans, yüksek lisans ve doktora) tanımlamış, tanımlamalarda büyük ölçüde AYA- yeterlilikler çerçevesi düzey tanımları kullanılmıştır. Bu şekilde, düzeyler, bitirildikleri zaman, bitiren birey tarafından edinilmesi gereken en düşük a) bilgi kavrama becerisi, b) kavrananları uygulama becerisi ve c) yetkinlikler bakımından tarif edilmiştir. Bunu takiben, pilot olarak öncelikle hangi fakültelerde alan bazında çalışmalarını tamamlanabileceği araştırılmış, mühendislik ve eğitim fakültelerinin kendi alanlarındaki akademik yeterlilikleri Mayıs 2008 sonunda tamamlayabilecekleri öğrenilmiştir. Mühendislik Fakültelerinin Dekanlarının kendilerinin oluşturduğu istişari kurulları bu görevi üstlenmiş, eğitim fakülteleri ile de benzer bir iletişim kurularak benzer şekilde mutabakat oluşturulmuştur. Sağlıkla ilgili yükseköğretim kurumları (Tıp, Diş Hekimliği, Eczacılık, Veterinerlik Fakülteleri ile Ebelik ve Hemşirelik Yüksekokulları) ile Mimarlık Fakülteleri için bu çalışma daha kolay olacaktır. Çünkü bu düzenlemiş meslek gruplarının mesleklerini tüm üye ülkelerde icra edilebilmesi için gerekli olan yükseköğretim yeterlilikleri, Avrupa Birliğine katılım müzakereleri öncesinde ele alınmıştır ve Avrupa Komisyonunun kriterleri ile AYA kriterleri arasında yeterlilikler açısından daha önceden uyum sağlanmıştır. Türkiye yükseköğretim Ulusal Yeterlilikler Çerçevesi Raporu (referans 10)dan görüldüğü üzere, paydaş görüşleri Ocak 2009'da alınmış, Çerçeve Mayıs 2009'da YÖK tarafından onaylanmış ve yukarıdaki takvim çerçevesinde, pilot uygulamaların Aralık 2010 da, tüm kurumların uygulamalarının ise en geç Aralık 2012'de tamamlanması öngörülmüştür. 2012 yılına kadar Ulusal Çerçevenin Avrupa Yeterlilikler Çerçevesi ile uyum içinde olduğunun belgelendirilmesi planlanmış ve nihayet, 2015'e kadar tüm alanlarda yeterliliklerin Çerçeve'ye dahil edilmesi ile sürecin tamamlanması düşünülmüştür.

Bu kısımda birbirleri ile yakından ilintili iki konuya değinmekte özellikle yarar vardır. Daha önce de değinildiği gibi, AYA'da Avrupa ülkeleri çoğunlukla lisans ve yüksek lisans ayırma sürecini tamamlamışlardır. Öğrencilerin dolaşımında kolaylık sağlanması için kullanılan Avrupa Kredi Transfer Sistemi-ECTS cinsinden, halen lisans için edinilmesi için gerekli olan ECTS aralığı 180-240 olarak belirlenmiştir. (Bunu 3 yıllık lisans veya 4 yıllık lisans şeklinde sunmaktan özellikle kaçınılmıştır, çünkü buna karşı geliştirilen argümanlar, ne kadar sürede değil, neyin öğrenildiği önemlidir şeklinde ifade bulmaktadır). Ülkemizde 240 ECTS'e karlı gelen bir lisans öğretimi süre gelmektedir. Değinishmesi gereken bir diğer konu ise ülkemizde, alınan diplomaların, o mesleği tüm hak ve yetkileri ile icra etmeye yeterli olmasıdır, diplomadan sonraki basamaklar, yerine getirilmesi gerekli olan sağlık için Sağlık Bakanlığında icra oluru almak, mühendislik dalları ve mimarlık için ilgili odalara kayıtlı olmaktır. AYA dahil pek çok ülkede ise, düzenlenmiş meslek gruplarında meslek icrası için diploma yeterli değildir.

Birleştirilmiş lisans+yüksek lisans programlarını lisans ve ayrıca yüksek lisans olarak ayırırken, AYA ülkeleri öğrenim çıktılarını 180 ECTS'e göre yapmışlar, meslek icrasında hangi hak ve yetkilerle donatılabilecekleri ise bu aşamada belirlenmiştir. Daha başka bir ifade ile yeni bir basamak olarak ortaya çıkan lisans için yeni bir tanım yapılmakta, bu zaman zaman ülkemizde kazanılan lisans

diploması ile kazanılan hakların altında olabilmektedir. Bu ise diploma denklikleri açısından büyük önem taşıyan bir husustur. 180 ECTS ile kazanılan bir lisans programına verilen denklik, Türkiye’de mesleğe başlamak için yeterli olacakken, belki de o diplomanın kazanıldığı ülkede o diploma ile böyle bir işe başvurmak mümkün olmayacak kapı sadece lisans+yüksek lisans sahiplerine açık olacaktır.

BITİRİRKEN

Bu çalışmada yükseköğretim sistemimizin bugünkü durumu ile ilgili sadece gündemde olan bazı önemli satır başlarına değinilmiştir. Üniversiteye giriş sınavlarının artık sık sık değiştirilme gereksimi duyulmayacak bir oturmuşluğa erişmiş olması gerekmektedir. Sürekli değişen ve hemen bir yıl sonra uygulanan yeni sınavlar, ortaöğretime girerken geçerli olan sınav şekline kendinin hazırlayan öğrencilerde rahatsızlık ve güvensizlik yaratmaktadır. Ancak, üniversitelerin tümünün veya bir üniversitenin tüm bölümlerinin aynı çekicilikte olmaması nedeni ile bazı üniversite/bölümler için talep yoğunluğu olacağı için, “adil” bir yerleştirme yapabilmek amacıyla ile başvuru ve şu anda saygınlığı sorgulanmayan bir sınav sistemine alternatifler getirmek henüz çok uzak bir ihtimaldir.

Yeni üniversitelerin kurulması, yükseköğretim gören çağ nüfusunun oranını yükseltmesi gereken ülkemiz için zorunludur. Bununla beraber, üniversitelerin, altyapı ve öğretim üyesi kadrolarını tamamlamayan bölümlerine öğrenci alınması doğru değildir. Ancak, bu karar alınırken, kurulan her üniversite için ciddi bir planlamanın yapılması ve kaynağının var olması gerekir. Bilgi toplumu ve bilgiye dayalı ekonominin çağımızın bir gerçeği, hatta çağımızın adının “bilgi çağı” olduğunu hatırlarsak, nüfusu 70 milyonu aşmış bir Türkiye’nin üniversite çağı nüfusunun açık öğretim dahil olmak üzere halen %40’ın altında olan okullaşma oranını %65’lere ve üzerine çekebilme gayretleri ile kalite güvencesini başlatıp taviz vermeden yerleştirmeye çalışması kolay olmayacaktır. Yeni teknolojiler vasıtası ile uzaktan eğitimi yaygınlaştırmayı, yükseköğretim çağı nüfusunun alması gereken örgün eğitime bir alternatif olmaktan ziyade çağ nüfusu dışındakilerin kullandıkları esnek eğitim yöntemlerinden biri olarak görmek ve gerçekleştirmek, bütçe imkânlarını çok zorlayacaktır. Yükseköğretimde bir düzeyi bitirip o düzeyle ilgili yeterliliği bir “diploma” ile belgeledikten sonra, meslek icrası için gerekebilecek olası ek deneyimler ve/veya sınavları üniversite mezunlarımızın kabullenmesi kolay olmayacaktır. Maliye Bakanlığı, büyük bir ihtimalle, “hesap verebilirlik” getirilse dahi, üniversitelere personel harcamaları dahil olmak üzere torba bütçe verme uygulamasına geçmeyecektir. Atama ve terfilerde sadakat yerine liyakat kolay kolay tüm kurumlarımıza da kısa sürede gerçekleşmeyecektir. Rektörler, hangi yöntemle atanırlarsa atansınlar, atanmalarındaki neden, “üniversite için hazırladığı icra planı” olmayacak, bir kez daha göreve gelemezlerse, hangi yöntemle önerilmemiş/atanmamış olurlarsa olsunlar, gerekçe “üniversite ileri götüremediği için” olmayacaktır.

Bu olumsuz tümcelerinin tümü ve burada unutilan benzerlerinin artık doğru olmadığı gün yükseköğretimimiz önemli bir yol katetmiş olacaktır.